

РАЗВИТИЕ НА ИЗВЪНУЧИЛИЩНОТО ВЪЗПИТАНИЕ В ДЕТСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ ПРЕЗ ПЕРИОДА 1944 – 1990 Г.

Пенка Цонева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Изследването е историко-педагогическо по характер и има за цел да открие основни тенденции в развитието на формите и съдържателната насоченост на извънучилищното възпитание в детските организации в България през периода от 1944 до 1990 година. Обособените видове извънучилищно възпитание – интелектуално, патриотично и интернационално, естетическо, нравствено, физическо и трудово, са представени със своята специфика, характерна за отделните етапи на изследвания период, и същевременно в тяхната взаимна връзка. Реконструкцията на половинвековното извънучилищното възпитание в детските организации не е самоцелна. Съвременните рефлексии отчитат възможното прилагане на отделни извънучилищни възпитателни практики от втората половина на XX в. в съвременните детски структури за неформално образование.

Ключови думи: детски организации; извънучилищно възпитание – съдържателна насоченост; форми и видове; тенденции; съвременни рефлексии

Предговор

Изследването цели да открие тенденции в развитието на формите и съдържателната насоченост на извънучилищното възпитание в детските организации в България през нееднородния период с хронологически граници 1944 – 1990 г. Проучването се фокусира върху детско-юношеската организация „Септемврийче“. Целта, изворовата база и методите на изследване са взаимно свързани. Приоритетно се използват: документалният метод, базиран върху партийни и държавни документи и нормативни актове, архиварският – върху архивни единици на Централния държавен архив, теоретичната реконструкция и аналитико-синтетичният метод в единство с проблемно-историческия и системно-структурния подход.

Нормативна уредба

В съвременен смисъл съдържанието на понятието *дете* се определя с легалната дефиниция на чл. 2 от Закона за закрила на детето¹⁾, според който

„Дете по смисъла на този закон е всяко физическо лице до навършването на 18 години“. Осемнадесетгодишната възраст е определена като пълнолетие и в чл. 2 на Закона за лицата и семейството от 1949 г.²⁾, за разлика от чл. 99 на Закона за лицата от 1907 г., където „Пълнолетие се достига съ навършването на двадесет и една година отъ рождението“³⁾. Следователно по смисъла на действащото законодателство в периода 1944 – 1989 г. в детските организации ще членуват деца, ненавършили 18 години.

Възпитанието през изследвания период се урежда в двата основни закона на НРБ – Конституцията на НРБ от 1947 г. и Конституцията на НРБ от 1971 г. Ако в основния закон от 1947 г. съдържанието на възпитанието се представя чрез неговото видово многообразие, водено от общественото възпитание като вид и носител на идейно-класов характер, то в Конституцията на НРБ от 1971 г. комунистическото възпитание на децата е задължение на семейството, а комунистическото възпитание на младежта – на цялото общество, като в съдържателната насоченост на възпитанието се включват интелектуалното, нравственото, естетическото, културното и физическото възпитание, а във възпитателните фактори – семейството, училището, държавните органи и обществените организации. Ясно е отредена ролята на Димитровската пионерска организация „Септемврийче“ (ДПО „Септемврийче“) като утвърждаваща се „масова самодейна общественно-политическа организация за всеостранното развитие на децата и юношите в Народна република България“⁴⁾.

Аспекти на възпитанието в ДПО „Септемврийче“, свързани с кадровото ѝ обезпечаване и с развитието на целите на детско-юношеското възпитание, се уреждат и в двата просветни закона – Закона за народната просвета (ЗНП) от 1948 г.⁵⁾ и Закона за по-тясна връзка на училището с живота и за по-нататъшно развитие на народното образование (1959).⁶⁾ Във връзка с прилагането на разпоредбите им са приети наредби и правилници. Особено в случая е, че нормативните актове са много по-малко спрямо възлизащите на 62 на брой съвместни постановления на ЦК на БКП и Министерския съвет (МС), Решенията на Политбюро на ЦК на БКП, на пленумите на комунистическата партия и на комсомолската организация, писмата и изказванията на Тодор Живков (1911 – 1998) и на други партийни лидери, очертаващи насоките в развитието на възпитанието на децата и юношите. От това неизбежно произтича дублирането на функциите на държавните, партийните и комсомолските органи в процеса на ръководството и контрола върху реализирането на възпитателните цели и задачи.

Създаване на детските организации

Изцяло в смисъла на легалните дефиниции е наименованието „детски“ на двете най-масови организации, създадени през 1944 г. в България – детската организация „Чавдарче“ и детско-юношеската организация „Септемврийче“. Организациите⁷⁾ са създадени с Решение на Политбюро на ЦК на БРП (к)⁸⁾ и

са свързани с работническата партия посредством Работническия младежки съюз, влял се през декември 1947 г. в Съюза на народната младеж, преименуван в Димитровски съюз на народната младеж (ДСНМ) през 1949 г. и в Димитровски комунистически младежки съюз (ДКМС) през 1956 г. На младежките си организации управляващата партия възлага непосредственото ръководство на чавдарските чети, в които влизат децата от първи до втори клас включително, и на ДПО „Септемврийче“, в чиито изградени на учебно-териториален признак пионерски отряди и дружини членуват децата и юношите от трети до седми клас включително. Именно ДСНМ на своя Втори конгрес (21 – 24.02.1951) решава детско-юношеската организация да се преименува в Димитровска пионерска организация „Септемврийче“⁽⁹⁾, а нейните членове да се наричат пионери. От 01.01.1945 г. организацията има свое периодично издание – в. „Септемврийче“⁽¹⁰⁾, а две години по-късно и свой тържествен марш – песента „Пейте в светлата родина“⁽¹¹⁾, и символи: червено знаме, символизиращо кръвта на падналите за народна свобода борци; червена връзка с три върха, символизираща единството на комунисти, комсомолци и пионери; пионерска значка с петолъчна звезда и образа на Георги Димитров, и поздрав.

Паралелно с двете детски организации, които в удивително кратки срокове добиват масов характер⁽¹²⁾, в края на 1944 и началото на 1945 г. възникват и други такива към отечественофронтовските партии и техните младежки структури – детската организация „Стамболийче“ под ръководството на Земеделския младежки съюз при Българския земеделски народен съюз, детското движение „Червени лястовици“ под ръководството на Социалистическия съюз на младежта при Българската работническа социалдемократическа партия и др. С оглед недопускане „разграничаването между политическите партии и младежките политически организации да се пренесе и сред децата“⁽¹³⁾, Централната младежка отечественофронтовска комисия обединява съществуващите детски организации в единна детско-юношеска организация „Септемврийче“. В специално Окръжно № 21/18.05.1945 на Националния комитет на Отечествения фронт (НК на ОФ) се съобщава, „че е взето единодушно решение за сливане на всички детски и юношески организации („Септемврийче“, „Стамболийче“, „Червени лястовички“ и др.) в една детска и юношеска отечественофронтовска организация „Септемврийче“. Предназначението на организацията е народното, демократичното, антифашисткото и високо патриотично възпитание на обединените в нея 400 хил. деца и юноши.

Възпитанието в детско-юношеската организация

Детско-юношеската организация осъществява разностранна училищна и извънучилищна дейност с учебно-възпитателен характер. В литературата преди 10.11.1989 г. тази дейност е обособена на три дяла: учебна, възпитателна и обществена, като последната е подразделена в идейно-политическа, тру-

дова, спортна и туристическа. Класификацията е в контекста на прилагания системен подход, според който децата на определена възраст се обединяват в организация – целево обвързана структура с обществена значимост, за извършване на дейности с определена цел в училището, пионерските домове¹⁴⁾, лагерите и другите временни формирания. От тази гледна точка се разглежда и обществената дейност на пионерите – педагогически осмислена, насочена към достигане целите на възпитанието на децата и юношите в неговото видово многообразие. Особеното в случая има две измерения. От една страна е налице еднопосочност в паралелното възпитание на пионерите учащи се в детско-юношеската организация и училището, като учителите участват и в обществената дейност на своите възпитаници, а от друга – с прилаганите извънучилищни средства, методи и форми на възпитание се постигат не само педагогически, но и политически цели.

Интелектуалното извънучилищно възпитание на децата и юношите

Независимо от отсъствието на понятието „интелектуално“ в нормативната уредба в извънучилищното възпитание на децата и юношите протичат целенасочено и системно педагогическо въздействие и взаимодействие с цел формиране и развитие у тях на интелектуални заложи, навици и способности, пряко свързани с останалите видове възпитание.

Интелектуалното извънучилищно възпитание става приоритет от началото на 50-те години. За формиране и развитие у децата на познавателни интереси, и по-конкретно на желание за четене, се прилагат поредица от форми и инициативи. Създава се Дом на детската книга (01.03.1953) на ул. „Славянска“ 13 в София, преименуван в Дом на литературата и изкуствата за деца и юноши, а две години по-късно се добавя още една форма – Седмица на детската книга, за първи път проведена на 28.03.1955 г. Работата с книгата, докладите и рефератите на читателските и научните конференции, стенният печат, радиопредаванията, моралните и материалните стимули развиват любознателността и умствените способности у децата и юношите. За развитието на ранното детско четене, като фактор за изграждане на любов към книгите, с решение от 02.06.1952 г. ЦК на БКП „задължава КНИК и Съюза на народните читалища да открият детски читални или детски кътове в общите читални към всички по-големи библиотеки в страната“¹⁵⁾. Още същата година детски отдели със специални маси с детски вестници, списания и книжки се уреждат към 832 читалищни библиотеки. В предразполагаща за децата обстановка се обсъждат творби на детски писатели, провеждат се детски читателски конференции и кръжоци. Четенето и обсъждането на книгите не е самоцелно, а свързано с идейно-политическото възпитание на децата и юношите.¹⁶⁾ По-високата степен на взаимодействието на детско-юношеската организация с народните читалища е свързана с постепенното разширяване на мрежата от детски читални, библиотеки и отдели.

Пръв сред приоритетите на възпитание, утвърден в решенията на Втория конгрес на ДСНМ (1951), е възпитанието на отговорно и добросъвестно отношение към трайно овладяване на знанията, препотвърден от Петия пленум на ЦК на ДКМС (1964) и допълнен с възпитание на септемврийчетата в любов към *науката и техническия прогрес*.¹⁷⁾ „Основните форми на техническото и научното творчество, обединени в клубове, са различните вечери, лектории, срещи, изложби и т.н. и индивидуалната работа с отделни пионери и комсомолци...“¹⁸⁾ Клубовете на младите техници, агробиолози, авиомоделисти и др. са основното звено в системата за научно и техническо творчество на децата и юношите. Те обединяват кръжоците в пионерските дружини, ръководят се от дружинните съвети и от учителите в качеството им на научни ръководители и използват материалната база на училището и на предоставената такава от отделни научни институти и производствени предприятия. Финансовото обезпечаване на детската клубно-кръжочна интелектуална дейност се базира на редица нормативни документи¹⁹⁾.

Сред структурите за осъществяване на интелектуално възпитание на децата са и създадените със специален Правилник природозащитни отряди и команди „Зелени патрули“²⁰⁾, постоянни при училищата и временни при летните лагери, ученическите бригади и излетите сред природата, включващи най-активните природозащитници. Командите „Зелени патрули“ се избират от пионерския отряд и наброяват най-малко 15 ученици. Работят по годишни планове, които са раздели от плановете на клубовете по ТНТМ към училището, поради което се отчитат не само на пионерския сбор на отряда, но и на задължителните етапи на прегледа за ТНТМ.

Количествени показатели за мащабите на техническото и научното творчество на децата и юношите са: броят на участниците в проявите на VII преглед на ТНТМ, възлизащи на половин милион, броят на научно-технически кръжоци и клубове, наброяващи съответно 15 404 и 1103²¹⁾, динамиката на процентното участие²²⁾ в пионерските кръжоци в сравнение с общия брой пионери и чавдарчета в края на 60-те и началото на 70-те години – от 6,3% през 1968/1969 г. на 18,8% през 1969/1970 г. и от 27,4% през 1970/1971 на 29,6% през 1971/1972 г. Данните показват както масовизиране на движението за ТНТМ, обхващащо през 1968 г. над 1 млн. деца и младежи²³⁾, така и предпочитание към кръжоците и клубовете по електро- и радиодисциплините, електронната техника, роботите и средствата за автоматизация.

Окачествено от Националната конференция през 1986 г. с надслов „Нов етап в развитието на движението за ТНТМ“ като „партньор на училището“ научното и техническото творчество сред децата и юношите се явява масова и организирана извънкласна форма за надграждане на придобитите знания и умения в училище в областта на техниката, природните закони и явления и за професионалното ориентиране на юношите и девойките.

Патриотичното и интернационалното извънучилищно възпитание на децата и юношите

Междинният статус на възпитанието – „между обществото/общността и личността, с два основни типа насоченост: от обществото към личността (в качеството на цел) и от личността към обществото (в качеството на резултат)“²⁴⁾ в конкретната историческа обстановка е с изтегляне на стрелката към общественото, в случая общностното идейно въздействие на организацията „Септемврийче“ върху детската личност. Това въздействие, което е индивидуализирано и отчита особеностите на всяко дете, цели формирането на общото у септемврийчето, представено в правилата за поведение на чавдарчето, което „родината свободна обича като своя майка родна“, в „Правилата на димитровския пионер“, сред които е „да расте достоен защитник на социалистическата Родина, да изучава героичната история и многовековната култура на своя народ, живота и делото на борците за народна свобода“ и в тържественото му обещание да бъде „достоен гражданин“ на своето „мило отечество – Народна република България“²⁵⁾. Общото е и в пионерското знаме, чийто цвят е цветът на кръвта, пролята от героите за свободата на отечеството, и в пионерския поздрав с вдигната ръка над челото, символизираща поставянето на интересите на Родината над личните интереси.

Всички тези символи, възпитаващи децата и юношите в дух на патриотизъм, са натоварени с комунистическа идеология и са един от механизмите на властта за контрол върху подрастващото поколение. Благородната цел на патриотичното възпитание в ДПО „Септемврийче“ – да възпитава в родолюбие децата и юношите, е идеологически насочена към формиране на достойни и предани защитници на социалистическата Родина, които през 1967 г. наброяват 700 000, а две години по-късно – 1 млн. чавдарчета и пионери, обединени в 3800 дружини и 23 000 отряди и чети²⁶⁾. Идеологическата насоченост на патриотичното възпитание, обвързването му с пролетарския интернационализъм и включването му в съдържанието на комунистическото възпитание е законодателно регламентирано в Закона за по-тясна връзка на училището с живота и за по-нататъшно развитие на народното образование²⁷⁾.

Връзката на патриотичното и интернационалното възпитание се реализира и чрез сътрудничеството на ДПО „Септемврийче“ с пионерските организации от социалистическите страни и с редица детски демократични организации по света, както и чрез членството на пионерската организация в международни детски организации, борещи се за мир и равни права на децата, сред които е Международният комитет на детските и юношеските организации (СИМЕА) при Световната федерация на демократичната младеж (СФДМ). Ако до Десетия конгрес на БКП (1971) патриотичното и интернационалното възпитание се извеждат като съдържателна компонента на комунистическото възпитание, то в партийната програма за изграждане на развито социалистическо общес-

тво и в новия основен закон на страната от 1971 г. акцентът се поставя върху формирането на всестранно и хармонично развита личност.

Естетическото и нравственото извънучилищно възпитание на децата и юношите

Идеята за формирането на хармоничната и всестранно развита личност е цел идеал в Комплексната програма за всенародно естетическо възпитание. За реализирането на целта ДПО „Септемврийче“ стимулира творческата изява на всяко дете в сфера, където притежава дарби – извънучилищната музикална, театрална, литературна, танцова, изобразителна, художественотворческа среда. Финансирането на инициативите – лектории по музика и изобразително изкуство, клубове на приятелите на книгата, Седмица на детската книга и на изкуствата за деца и юноши и др., се поема от Комитета за изкуство и култура, творческите съюзи, Министерството на просветата, съветите за изкуство и култура към окръжните народни съвети и др. Финансира се и самата битова среда – сграда, обзавеждане, украса и интериор на пионерските домове, летните лагери, кръжоците и клубовете за естетическо възпитание, която също възпитава в естетически вкус.

В духа и целите на Програмата е и откритата по идея на Людмила Живкова през 1979 г. Международна детска асамблея „Знаме на мира“ – фестивал на детското изкуство под егидата на ЮНЕСКО с девиз „Единство, творчество и красота“. За периода 1979 – 1989 г. в проведените четири асамблеи в София се срещат общо 3900 деца от 138 държави и 14 000 деца от България. Грандиозният проект и последвалите художествено-творчески изяви на децата и юношите са базирани на десетилетната традиция в осъществяването естетическо възпитание.

Естетическото възпитание е неотделимо от нравственото. Възпитанието в нравствено красиви взаимоотношения е заложено в чл. 39, ал. 2 на Конституцията на НРБ от 1971 г. като съвместна задача на семейството, училището, държавните органи и обществените организации (сред които е пионерската). В моралния кодекс на чавдарчето и пионера присъстват качествата другарска взаимопомощ, учтивост, уважение и оказване помощ на възрастните хора, родолюбие, активна дейност в пионерското звено, отряда и дружината, инициативност, стриктно изпълнение на поръченията, критичност, единство на думи и дела, уважение към традициите, символите и ритуалите на пионерската организация и подготовка на чавдарчето за встъпване в ДПО „Септемврийче“.

Трудовото и физическото извънучилищно възпитание на децата и юношите

Още в зората на своето създаване детско-юношеската организация „Септемврийче“ осъществява трудова и физкултурна дейност и възпитание. Децата и юношите изпращат „на фронтоваците над 40 000 колета, 200 000 писма и няколко милиона лева“, а през първомайското съревнование дават 200 000

трудови дни, засаждат и облагородяват хиляди плодни дръвчета, „над 100 000 акации, много декари цветни и зеленчукови градини“, поправят пътища, мостове и чешми, унищожават вредители на селскостопанските растения и събират лечебни треви и растения, посещават ранените в болниците и помагат на войнишките семейства²⁸⁾. Околийските и областните трудовки, брането на билки, шипки, семки, помощ на семействата на бригадирите и др. се превръщат в основна форма за трудово възпитание в годините на народната демокрация, предхождана от запознаване и изработване от септемврийчетата на макети и карти на възлови стопански обекти (Димитровград, Перник – Волуяк, Хаинбоаз, язовирите „Росица“, „Георги Димитров“ и др.), в която участват 633 464 чавдарчета и септемврийчета.

Нов етап в развитието на трудовото възпитание се поставя с Решението на ЦК на БКП от 2 юни 1952 г.²⁹⁾ Иновативността е както в по-тясната връзка на пионерската предметно-кръжочна дейност „с работата в предприятията, в МТС, ТКЗС и ДЗС“, „с герои и първенци на социалистическия труд“, така и в действения характер на трудовото възпитание за практическо приложение на придобитите знания от децата и юношите. Съдържанието на трудовото възпитание се доразвива в Решенията на Третия пленум на ЦК на ДКМС (23.04.1959) по посока на възпитаване на уважение към труда и към народополезните резултати от обществената трудова дейност³⁰⁾ чрез системно обогатяване на трудовите навици и умения, опознаване на различни професии и съзнателното участие в движението „Пионерски труд за Родината“³¹⁾.

Същевременно в организираниите до юли 1945 г. над 70 лагера ежедневно протича физическото възпитание на над 10 000 лагеруващи деца. Тридесет и седем години по-късно лагеруването на септемврийчетата е съпроводено със спортни и туристически занимания, плуване и обучение по ски, а в разгърнатата спортна база от игрища, детски спортни площадки, басейни и местни лагери се реализира осмото правило от общо 10-те правила на пионера от 1970 г., преименувани в Закони на димитровския пионер (1983).

Обобщение

През изследвания период в развитието на извънучилищното възпитание в детските организации се открояват три основни тенденции.

Първо, съдържателната насоченост на извънучилищно възпитание в детско-юношеската организация еволюира. След 1952 г. формирането на комунистически добродетели е неизменна цел на възпитанието в пионерската организация.

Второ, с налагането на тоталитаризма всеки вид възпитание е обвързан с формирането на основите на марксистко-ленинския мироглед у подрастващите. Възпитателната парадигма формализира самодейния характер на масовата детско-юношеска организация.

Трето, в условията на българското „преустройство“ (1985 – 1989) възпитанието в пионерската организация сменя посоката си към нова цел, свързана с изграждането на „същество със свободна воля“.

Половинвековната традиция на осмисляне на свободното време на децата и юношите и позитивните практики на възпитание на общочовешки добродетели – активност в учението и труда, инициативност, честност и непримиримост към нередностите, твърдост в отстояване на позиция, съзнателност и дисциплинираност, родолюбие и ангажирано участие в живота на общността, освободени от идеологеми и декларативност, са ценен исторически опит за съвременните детски структури за неформално образование и възпитание.

БЕЛЕЖКИ

1. Закон за закрила на детето. – ДВ, 48, 13.06.2000, посл. изм. ДВ, 17, 23.02.2018.
2. Закон за лицата и семейството, чл. 2. – ДВ, 182, 09.08.1949.
3. Законъ за лицата, чл. 99. – Обн., ДВ, 273, 17.12.1907.
4. Тържествен пленум, посветен на 30-годишнината на ДПО „Септемврийче“, С., 23.09.1974 г. – ЦДА, ф. 1053, оп. 12, а. е. 19, л. 58.
5. Закон за народната просвета. – ДВ, 218, 17.09.1948.
6. Закон за по-тясна връзка на училището с живота и за по-нататъшно развитие на народното образование. – ДВ, 54, 07.07.1959.
7. Организацията на децата и юношите в България е от типа на Ленинската всесоюзна пионерска организация. Аналогични организации се създават: в Чехословакия през 1949 г. (Пионерска организация, чиито членове са на възраст от 6- до 15-годишни, като възрастта на най-малките, наречени „Искри“, е от 6- до 9-годишни), в Румъния през 1949 г. (Пионерска организация на децата от 7- до 14-годишни), в Полша през 1956 г. (Харцерска детска организация, чиито членове на възраст от 8- до 11-годишни се назовават зухи, т.е. смели, а по-големите – на възраст от 11 до 16 години, се наричат харцери, по подобие на най-храбрите средновековни полски рицари) и т. н. С изключение на Полската харцерска детска организация, пионерските организации в социалистическите страни имат общи елементи в своите символи, униформи и цели.
8. Протокол №7/2. 11.1944 г. на ПБ на ЦК на БРП/к/, т. 16 - <http://politburo.archives.bg/bg/2013-04-24-11-12-48/dokumenti/1944-1949/800---7--2--1944-->.
9. Из резолюцията по отчетния доклад на ЦК на Втория конгрес на ДСНМ. – В: ДКМС в резолюции и решения. т. II, С., 1974, 113 – 130.
10. На 01.04.1962 г. редакцията на в. „Септемврийче“ публикува първи брой на в. „Другарче“, адресиран към чавдарските чети и чавдарчетата.

11. Винаги готов. Документи и решения за дейността на ДПО „Септемврийче“. С., 1984, 219 – 220.
12. Само за два месеца (ноември 1944 – януари 1945) организацията „Септемврийче“ обединява 100 хил. членове (в. Септемврийче, 9, 26.02.1945 г., с. 1). През 1947 г. тя обхваща 84, 7 % от децата и юношите в страната. През пионерската организация в близо полувековното ѝ развитие преминават 5 – 6 млн. български граждани (ЩДА, ф. 1053, оп. 13, а. е. 34, л. 4 – 5 и л. 43).
13. Теория и методика на пионерската и комсомолска работа. С., 1977, с. 76 – 77.
14. Първият в България пионерски дом се открива в гр. Сливен на 02.05.1949 г., а две години по-късно – и Централният дворец на пионерите „Георги Димитров“ в столицата.
15. Информация от сектор „Библиотеки и читални“ при Съюза ОТНОСНО: Извършеното от Съюза във връзка с решението на ЦК на БКП за ДПО „Септемврийче“. – ЩДА, ф. 148, оп. 1, а. е. 35, л. 235.
16. Пак там.
17. ДКМС в резолюции и решения. Т. 3, С., 1975, 297 – 298.
18. Теория и методика на пионерската и комсомолска работа. С., 1977, с. 194.
19. Постановление № 19 на ЦК на БКП и МС на НРБ от 25.05.1972 година за по-нататъшното развитие на движението за ТНТМ. – В: Винаги готов. Документи и решения за дейността на ДПО „Септемврийче“. С., 1984, 287 – 291.
20. Правилник за дейността на природозащитните отряди и командите „Зелени патрули“. – ДВ, 93, 23.11.1979.
21. Тържествен пленум, посветен на 30-годишнината на ДПО „Септемврийче“, С., 23.09.1974 г. – ЩДА, ф. 1053, оп. 12, а. е. 19, л. 60.
22. Стоянов, П. (1976) Пионерски хоризонти: Взаимодействието на ДПО „Септемврийче“ и училището. С., с. 52.
23. Национална конференция „Нов етап в развитието на движението за техническо и научно творчество на младежта“ (1968). – ЩДА, ф. 1053, оп. 13, а. е. 1014, л. 3, л. 12, л. 21 и л. 76.
24. Чавдарова-Костова, С. (2016) За същността и смисъла на възпитанието. – В: Възпитанието. Съдържателни и процесуални измерения. С., 9 – 23, с. 17.
25. Из Книжка на Чавдарчето, с. 243 – 244; Правила на димитровския пионер, с. 236; Тържествено обещание, с. 218 – В: Винаги готов. Документи и решения за дейността на ДПО „Септемврийче“. С., 1984.
26. Стоянов, П. (1976) Пионерски хоризонти: Взаимодействието на ДПО „Септемврийче“ и училището. С., с. 53.
27. Закон за по-тясна връзка на училището с живота и за по-нататъшно развитие на народното образование, чл. 1, ал. 1. – ДВ, 54, 07.07.1959.

28. Писмо № 1429/19 юли 1945 год. на ЦК на РМС в България. – В: Винаги готов. Документи и решения за дейността на ДПО „Септемврийче“. С., 1984, 16 – 17.
29. Решение на ЦК на БКП от 02.06.1952 г. „За работата на ДПО „Септемврийче“. – В: Винаги готов. Документи и решения за дейността на ДПО „Септемврийче“. С., 1984, 105 – 119.
30. Решения на Третия пленум на ЦК на ДКМС от 23.04.1959 г. – В: Винаги готов. Документи и решения за дейността на ДПО „Септемврийче“. С., 1984, 150 – 164.
31. „През Движението „Пионерски труд за Родината“ пионерските отряди и дружини предават ежегодно на държавата 3 – 4 хил. т. диворастващи плодове и билки и по 25 – 30 хил. т. вторични суровини. Цифрите са внушителни.“ (XV конгрес на ДКМС, 25 – 27.05.1987 г., IV заседание, V секция. – ЦДА, ф. 1053, оп. 13, а. е. 34, л. 4 – 5 и л. 43).

DEVELOPMENT OF OUT-OF-SCHOOL EDUCATION IN CHILDREN'S ORGANIZATIONS IN BULGARIA FROM 1944 TO 1990

Abstract. The following research is historical and pedagogical and it aims to put an emphasis on the form development and contents line of the extracurricular education in children's organisations in Bulgaria from 1944 to 1990. The specific kinds of extracurricular education, intellectual, patriotic, international, aesthetic, moral, physical and one related to labour are presented with their specific features typical for the separate stages of the researched period as well as with their correlation. The reconstruction of extracurricular education in children's organisations, dating back from half a century, is of specific purpose. Contemporary reflexions make it possible to apply certain extracurricular practices from the second half of the 20th century in contemporary structures concerning informal education.

Keywords: children's organisations; extracurricular education – contents; forms and kinds; trends; contemporary reflexions.

✉ **Assoc. Prof. Penka Tzoneva, DSc.**

ResearcherID V-1340-2019

Faculty of Pedagogy

University of Sofia

15, Tzar Osvoboditel Blvd.

1504 Sofia, Bulgaria

E-mail: p.tsoneva@fp.uni-sofia.bg